

ניסן תשע"ד

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

בחירת ישראל – הזכות והחובה על פי נבואת עמוס

לפרשת קדושים (על פי שיעורים של הרב משה ליכטנשטיין, הרב ריבלין, ופרופ אייזנברג)

החידוש הגדול של פרשת קדושים הוא, שמושג הקדושה אינו תלוי רק במצבים ובמקומות שמחוץ לסדר החיים הרגיל. לא רק במקדש, לא רק באמצעות מצוות טכסיות של טהרה וכפרה מגיעים לקדושה וטהרה. הדרך אל הקדושה נמצאת בבית וברחוב, בשוק ובשדה. כך גם אפשר להבין את אוסף המצוות בפרשה, הנראה לכאורה ללא קו מנחה או מאחד. אין פינה בתחומי החיים שפרשת קדושים אינה מגיעה אליה. קדוש יהיה מי שנוהר בממון חברו ובכבודו, מי שמכבד את הוריו, נשמר מעריות, מרבה לעשות חסד עם זולתו, שומר על סדרי ניקיון וטהרה של גופו, רכושו וסביבתו, בכל עת ובכל שעה. קיום המצוות היא הדרך להתקדשות.

הרמב"ן כידוע מוסיף כי בקיום המצוות לא די. הקדוש הוא האדם המקדש את עצמו במותר לו. מערכת המצוות היא הבסיס. אך האדם צריך להשתדל יותר. לא די בקיום המצוות על מנת לצאת ידי חובה.

את רעיון הבדלת ישראל וקדושתו מבאר עמוס, בהפטרחה כמנהג האשכנזים

4. עמוס ט:

ז הָלוֹא כִּבְנֵי כְּשִׁיִּים אַתֶּם לִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם-יְהוָה הָלוֹא אֶת-יִשְׂרָאֵל הֶעֱלִיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּפְלִשְׁתִּיִּים מִכַּפְתּוֹר וְאֶרֶם מִקִּיר. ח הִנֵּה עֵינֵי אֲדֹנָי יְהוִה בְּמַמְלַכָּה הַחֲטָאָה וְהַשְּׂמֵדָתִי אֵתָהּ מֵעַל פְּנֵי הָאָדָמָה אֶפְסָס פִּי לֹא הַשְּׂמִיד אֲשַׁמֵּד אֶת-בֵּית יַעֲקֹב נְאֻם-יְהוָה. ט כִּי-הִנֵּה אֲנֹכִי מַצִּיָּה וְהַנְּעוּתִי בְּכָל-הַגּוֹיִם אֶת-בֵּית יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר יִנּוּעַ בְּכַבְרָה וְלֹא-יִפּוֹל צְרוּר אֶרֶץ. י בְּחֶרֶב יָמוּתוּ כָּל חֲטָאֵי עַמִּי הָאֹמְרִים לֹא-תִגִּישׁ וְתִקְדִּים בְּעֵדֵינוּ הַרְעָה. יא בַּיּוֹם הַהוּא אֶקִּים אֶת-סִפְתַּי דְּוִיד הַנְּפֹלֵת וְגִדְתִּי אֶת-פְּרִצֵּיהֶן וְהִרְסֵתִיו אֶקִּים וּבְנִיתִיהָ כִּימֵי עוֹלָם. יב לְמַעַן יִירָשׁוּ אֶת-שְׂאֵרֵי אֲדוֹם וְכָל-הַגּוֹיִם אֲשֶׁר-נִקְרָא שְׁמִי עֲלֵיהֶם נְאֻם-יְהוָה עֲשֵׂה זֹאת.

להפטרות אחרי מות וקדושים, קיימים מנהגי קריאה שונים. באופן כללי, ניתן לדבר על סיום ספר עמוס (ט, ז) – הלא כבני כשיים" כאפשרות אחת ופרקים שונים הלקוחים מאמצעיתו של ספר יחזקאל (פרק כ) כהצעה השניה. כמו כן, נחלקו הדעות בדבר ההפטרחה הראויה כשהפרשיות נפרדות ואינן מחוברות. יש הפותרים את הבעיה בשנה מעוברת כמו השנה, וקורים את הפטרחה עמוס באחת משתי השבתות הללו ואת נבואתו של יחזקאל בשנה (וגם בזה נמשכו ונחלקו המנהגים איזה לקרוא באחרי מות ואיזה בקדושים). ואולם, יש החוזרים ושונים בשבת השניה את מה שקראו בשבת הקודמת.

פרשת אחרי מות עוסקת בקדושות המיוחדות לזמן, למקום, לאנשים מיוחדים. תחילתה בעבודת הכוהן הגדול ביום הכיפורים, יום אחד בשנה, במקום הקדוש ביותר: קודש הקודשים, על ידי האדם הקדוש מכל: הכהן הגדול.

לעומת זאת, פרשת קדושים פותחת בקריאה:

1. פתיחת הפרשה:

"קדשים תהיו, כי קדוש אני ה' אלוהיכם"

2. סיום הפרשה:

"והייתם לי קדשים כי קדוש אני ה' ואבדל אתכם מן העמים להיות לי"

רש"י מדגיש, על פי הספרא ויקרא רבה, שפרשה זו נאמרה אל כל עדת בני ישראל, כיוון שרוב גופי תורה תלויים בה.

3. בויקרא רבה פרשה כד"ה תני ר' נאמר:

ר' יוחנן בשם ר' שמעון בן יוחי: שלש פרשיות הכתיב לנו משה בתורה וכל אחת ואחת מהן יש בה מששים ששים מצות, ואלו הן: פרשת פסחים (כלומר פרשת בא) ופרשת נזיקין (כלומר פרשת משפטים) ופרשת קדשים תהיו.

היחסים שבין ישראל לאביהם שבשמים שרירה וקיימת, על אף האמור לאורך הספר.

אף בהמשך הנבואה חוזר הנביא ומדגיש את המתח שבין העונש וכאבו לבין ההבטחה שהקב"ה יישאר נאמן לישראל. מחד:

"בחרב ימותו כל חטאי עמי"

ומאידך, הקב"ה יקים את הריסות הסוכה, יגדור את פרציה ויבנה אותה כימי עולם.

"ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת"

משל הסוכה הנופלת מעניינת למדי. בד"כ, אין מקימים סוכה נופלת אלא הורסים אותה ובונים חדשה במקומה. בנין רעוע משקיעים בו מאמץ ומשקמים אותו, אך סוכה נופלת מניחים לה ליפול, ומקרשיה בונים אחרת. ישראל נמשלו לסוכה שקיומה מותנית ותלויה ברוח ובשאר גורמים סביבתיים ואיננה עצמאית כבנין העומד יציב ואיתן, מפני שקיומם של ישראל תלוי ביחסם עם הקב"ה ואיננו עצמאי. לכן, מדגיש הנביא, שלמרות מימד הסוכה שבקיום היהודי, היא תיבנה מחדש ולא תוחלף באחרת זולתה.

6. על יסוד הפסוק הזה באה התפילה והבקשה

בברכת המזון

"הרחמן הוא יקים לנו את סוכת דוד הנופלת".

ונשאלת השאלה מה היא אותה "סוכת דוד הנופלת"? ולאיזה זמן מכוונים דברי הנביא בנבואתו "ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת"?

הרב ריבלין (המשגיח של ישיבת כרם דיבנה) מסביר, שנבואה זו שייכת לסדרת ה"נבואות הנזילות" דהיינו נבואות שניתן לפרשן בכמה וכמה אופנים. מימוש הנבואה תלוי בדרגתם של בני ישראל. אם יהיו זכאים יזכו להתגשמות קרובה של הנבואה, כיוון שלא זכו נדחה מימושה של הנבואה שוב ושוב, עד שגם כיום עדיין לא הגענו למילואה ולפיכך אנחנו ממשיכים להתפלל "הרחמן הוא יקים לנו...".

בעל **זעת מקרא** מפרש שלכתחילה היתה נבואת עמוס מיועדת להתגשמות בימי בית ראשון. בתחילת ההפטרה מנבא עמוס על חורבן ממלכת ישראל (פסוק ח')

"הנה עיני ה' אלוקים בממלכה החטאה והשמדתי אותה מעל פני האדמה"

המשכו של אותו פסוק מנבא השרדות לממלכת יהודה

"אפס כי לא השמד אשמיד את בית יעקב נאום ה' "

על רקע זה בא הפסוק שלנו ואומר ביום ההוא - כשתבוא הפורענות האמורה בפסוקים שלמעלה על ממלכת ישראל, אקים את סוכת דוד הנופלת –

יג הנה ימים באים נאם- יהיה ונגש חורש בקצר ודרך ענבים במשך הזרע והטיפו ההרים עסיס וכל-הגבעות תתמוגגנה. יד ושבתי את- שבות עמי ישראל ובנו ערים נשמות וישבו ונטעו כרמים ושתו את- יינם ועשו גנות ואכלו את- פריהם. טו ונטעתים על- אדמתם ולא ינתשו עוד מעל אדמתם אשר נתתי להם אמר יהוה אלהיך.

הנביא עמוס פותח את נבואתו באמירה:

הלוא כבני כשיים אתם לי בני ישראל, נאם ה' הלוא את ישראל העליתי מארץ מצרים ופלישתיים מכפתור וארם מקיר

הביטוי "כבני כושיים" מעורר על פניו תמיהה, שהרי משמעותו הפשוטה שישראל דומים לבני כוש, איננה נראית מתאימה, הן מצד התוכן כשלעצמו והן מפאת ההקשר. לכן, רוב המפרשים מניחים, תוך כדי מתן הסברים שונים, שהביטוי בא לציין זיקה מיוחדת שבין המקום לישראל והוא מחובר לשני הפסוקים שאחריו. כלומר, לולא הברית, היו ישראל דומים לכושים, לפלשתים או לארם. הברית שנותנת זכויות לעם, מטילה עליו חובות. וכשאינן העם מקיים חובותיו הוא מאבד את ייחודו:

"הנה עיני ה' אלוקים בממלכה החטאה, והשמדתי אותה מעל פני האדמה, אפס כי לא השמיד אשמיד את בית יעקב, נאם ה' בחרב ימותו כל חטאי עמי, האמרים לא תגיש ותקדים בעדינו הרעה."

כלומר, בפסוק זה, נאמר מפורשות שהקב"ה יבדיל בין ישראל לעמים, ולמרות שלאורך הספר הוא איים על ישראל בעונשים קשים, הרי שההבחנה בין ישראל לגויים ברורה. ישראל לא יושמדו ולא יימחו מעל פני האדמה אלא ייענשו ואילו ממלכות חטאות אחרות יאבדו לחלוטין. עקרון זה חוזר על עצמו בפסוק השלישי, המציג בדרך דימוי הכברה את העונש כתיקון אך לא כהשמדה.

כידוע עמוס מוכיח את ישראל לאורך נבואותיו ואינו מקמץ במלים לייסרם. ואולם, בשני מקומות משמעותיים, עמוס מבהיר שהקב"ה שומר על מערכת יחסיו עם העם ולא זנח את הברית. המקום הראשון היה בהפטרת וישב, ובו נאמר שעונשים הבאים על ישראל אינם מפאת הפרת הברית אלא נובעים מבחירת ישראל וזיקתם לקב"ה.

5. עמוס – הפטרת וישב:

"רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקד עליכם את כל עונתיכם."

המקום השני הוא הפטרתנו, שהיא פסוקי הסיום של הספר. כלומר, בגמר דבריו, עמוס חוזר ומדגיש שמערכת

מהורסת וזה שאמר 'וגדרתי את פרציהן' שיוגדרו פרצות הדור".

ב. "אבל אח"כ יקבלו ישראל מלכות שמים ויקבלו הנהגתו ברצון ותהיה הסוכה שלמה לא מהורסת כי יקבלו אותה לרועה ברצון, ועל זה אמר 'והריסותיו אקים'."

ג. "ואח"כ תתגלה מלכות שמים ואז לא תהיה סוכת ארעי רק בניין קבוע ועל זה אמר 'ובניתיה כימי עולם' שתהיה מלכות קבועה כמקודם".

הפסוק שלאחריו חוזר ומדגיש זאת:

"למען יירשו את שארית אדום וכל הגויים אשר נקרא שמי עליהם נאם ה' עשה זאת".

לפי המפרשים, הביטוי "אשר נקרא שמי עליהם" מתייחס לישראל, והפסוק מבשר שאלו אשר נקרא שמי עליהם יירשו את אדום. במלים אחרות, ישראל הם סוכה ששם הקב"ה נקרא עליה ועל כן לא יניח לה להתמוטט, ואילו בתי הגויים שלא מיוחסים לקב"ה ייחרבו אם יסורו מן הצדק והמוסר. ואולי ניתן אף להציע ש"אשר נקרא שמי עליהם" מתייחס לאדום, אך בצורה מותנית, דהיינו כל עוד הלכו בדרכי הקב"ה נקרא שמו עליהם, אך למן הרגע שהם סרו מן הדרך, כבר אין הקב"ה שומר עליהם, כי קריאת שמו עליהם תלויה במעשיהם, ואילו הברית שבינו ובין בני ישראל היא ברית עולם.

פסוקי הסיום של ההפטרה (ושל הספר כולו) מציגים בפנינו תמונה ורודה ואופטימית של ה"ימים הבאים" הצפויים לישראל; לא ימים של רעב ומחסור כעונש על חטאיהם אלא ימים של שפע ורווחה המלווים ע"י קבוץ גלויות והאחזות בארץ, תוך כדי הבטחה שלא ינתשו עוד מעל ארץ ישראל אלא יהיו נטועים בה לעולם.

בדברי הנחמה שלו משתמש הנביא בביטויים ובצירופי לשון דומים לאלה שבהם השתמש בנבואות התוכחה, וכאילו מבטל אותם.

14. בקינה בפרק ה' קונן הנביא :

"נפלה לא תוסיף קום, בתולת ישראל, נטשה על אדמתה אין מקימה"

כנגד זאת מנבא כאו הנביא :

"ביום ההוא אקים את סוכת דויד הנפלת... והריסותיו אקים ובניתיה כימי עולם... ולא ינתשו עוד מעל אדמתם אשר נתתי להם"

15. בפרק ה' פסוק יא אמר הנביא :

"בתי גזית בניתם, ולא תשבו בס, כרמי חמד נטעתם, ולא תשתו את יינם"

7. בעל הדעת מקרא :

"קרא למלכות בית דוד, סוכת דוד הנופלת, לרמוז שהיא חלשה ונתונה בצרה ואין לדמותה לבית, אלא לסוכה הנוטה ליפול. אולם ה' יקימנה ויחזקנה".

חלקית התגשמה נבואה זו בימי חזקיהו מנשה ויאשיהו, אולם כפי שידוע לנו - לא זכו הדורות, וההתחזקות של ממלכת יהודה היתה זמנית בלבד.

אפשרות שניה למימוש נבואת עמוס היתה עם בנייתו של בית שני.

8. מהר"י קרא מפרש :

"אקים את סוכת דוד הנופלת - על בית המקדש הוא אומר"

הפקידה של ה' את עמו, עם הצהרות כורש, שיבת ציון ובניין הבית השני, היו יכולים לשמש סוף וקץ לכל צרותינו, אם היה העם זוכה ומנצל את שעת החסד. אבל העם לא עלה ברובו לארץ אבותיו, ולא נתעלה במעלות שיזכו אותו ואת הדורות בגאולה השלמה, ולאחר תקופה ארוכה חרב גם בית המקדש השני, וסוכת דוד נפלה ונהרסה כליל.

9. אבל על הפסוק (עמוס ה', ב'): :

"נפלה לא תוסיף קום, בתולת ישראל"

10. דרשה הגמרא (ברכות ד'): :

"נפלה ולא תוסיף לנפול עוד. קום בתולת ישראל"

ועדיין אנו בטוחים ומתפללים לקיום נבואת עמוס בעתיד, וכך אמרו חז"ל "

11. (סנהדרין צו'): :

"אמר ליה רב נחמן לרבי יצחק מי שמיע לך אימת אתי בר נפלי? אמר ליה מאן בר נפלי? א"ל משיח! משיח, בר נפלי קרית ליה? א"ל אין, דכתיב- 'ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת'

12. וכן תרגם יונתן בן עוזיאל :

"בעידנא ההיא אקים ית מלכותא דבית דוד... ותשלוט בכל מלכותא".

13. המלבי"ם פרט את סדר ירידת הדורות :

"תחילה היה בית דוד בנוי ומשוכלל בבית קבוע... ואח"כ לא היה בית קבוע רק סוכת ארעי וזה היה בבית שני שנבטלה מלכות דוד ומלכו החשמונאים והורדוס, ובכ"ז היו עדיין נשיאים מזרע בית דוד שזה דומה כסוכת ארעי, ואח"כ נפלה גם סוכת דוד כי בגלות הזה בטלו גם הנשיאים ואין זכר לנשיאות ולזרע בית דוד".

בפסוק שלנו מנבא עמוס את העליה ההדרגתית של בניית סוכת דוד והעליה בת שלושה שלבים במקביל לירידה :

א. "שתחילה האיש מבית דוד ירעה אותם, וינהיג אותם ויכוף אותם לעשות משפט וצדקה, שבזה תקום סוכת דוד שהיא הנשיאות... אבל עדיין תהיה הסוכה

והגר הגר בתוככם. כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם, ותטמא הארץ. ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה, כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם. כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה, ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם. ושמרתם את משמרתני לבלתי עשות מחקות התועבת אשר נעשו לפניכם ולא תטמאו בהם, אני ד' אלקיכם".

משמעות הפסוקים ברורה ומאיימת. הגויים עשו תועבות קשות והוקאו מן הארץ אל מחוצה לה, ואל להם לישראל לעשות את אותם מעשים, שלא יהא גורלם כגורל אותם גויים. עקרון הגמול שבפרשה מופעל בשווה אל ישראל ואל הגויים. "ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אתה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם". באם ישראל יחטאו ויעשו את אותם תועבות, אזי גורלם יהיה רע ומר.

כזכור בפתיחת ההפטרה הנביא מנגיד ומשווה בין ישראל לאומות. "הלוא את ישראל העליתי מארץ מצרים ופלשתיים מכפתור וארם מקיר". עמוס פותח בדיוק בנקודה רגישה זו שישראל חוששים מפניה, והיא שהקב"ה מעביר עמים ממקום למקום, וכשם שהוציא את הגויים מן הארץ והביא את ישראל אליה, כן בכוחו לעשות להם, ועל רקע זה נאמרים דברי הנחמה של נבואתו.

נחלקו מפרשים במשמעות הפסוק :

יש מפרשים את הפסוק על דרך ההנגדה; אמנם נכון שהקב"ה נייד את פלשתים, ארם וישראל והעבירם ממקום למקום, אך אין משמעותם שווה כלל ועיקר, שהרי זיקתו לישראל שונה מזיקתו לגויים כמפורט בהמשך הנבואה, ועל כן אין לישראל לחשוש שגורלם יהיה כגורל הגויים. בכך, משמשים דבריו כהשלמה לנאמר בפרשתנו ע"י המתקת מידת הדין העולה מתוכה למידת הרחמים.

לעומת זאת, יש מפרשים את הפסוק על דרך השוואה וכאזהרה לישראל, ובדומה לנאמר בפרשה. לדבריהם, הנחמה הבאה בסוף ההפטרה מבוססת על השוואה זו והיא שלמרות שישראל אינם שונים משאר העמים בהיותם נתונים לאותם חוקים אלוקיים של ניהול ההיסטוריה. אך עדיין קיים הבדל ביניהם והוא שהקב"ה לא ישמיד ולא יפקיר את ישראל לעולם. ואם יגלו מן הארץ, יחזרו אליה, בסופו של דבר. ההבטחה הנבואית המסיימת את הספר איננה מותירה ספק בכך :

20. עמוס סיור ההפטרה:

"ושבתי את שבות עמי ישראל ובנו ערים נשמות, וישבו ונטעו כרמים ושתו את יינם, ועשו גנות ואכלו את

וכנגד זאת בנבואת הסיום :

"ובנו ערים נשמות וישבו, ונטעו כרמים ושתו את יינם"

16. בנבואת הפורענות בתחילת הפרק אמר הנביא :

"וה' אלוהים הצבאות, הנוגע בארץ ותמוג ואבלו כל יושבי בה"

וכנגד זאת :

"והטיפו ההרים עסיס וכל הגבעות תתמוגגנה"

17. דברי הנחמה של עמוס ובעיקר :

הנה ימים באים נאום ה', וניגש חורש בקוצר, ודורך ענבים במושך הזרע, והטיפו ההרים עסיס וכל הגבעות תתמוגגנה"

18. רומזים לדברי משה בתחילת פרשת בחוקותי :

"אם בחוקותי תלכו, ואת מצוותי תשמרו ועשיתם אותם, ונתתי גשמיכם בעתם, ונתנה הארץ יבולה, ועץ השדה יתן פריו. והשיג לכם דיש את בציר, ובציר ישיג את זרע, ואכלתם לחמכם לשבע, וישבתם לבטח בארצכם"

19. על מטרת נאום התוכחה של משה בתחילת ספר

דברים כתב רמב"ן:

"וטרם שיתחיל בביאור התורה התחיל להוכיחם ולהזכיר להם עוונותיהם, כמה ימרוהו במדבר וכמה שהתנהג עמהם הקב"ה במידת הרחמים. וזה להודיע חסדיו עמהם, ועוד שיוכחו בדבריו שלא יחזירו לקלקולם פן יספו בכל חטאתם, ולחזק לבם בהודיעו אותם כי במידת רחמים יתנהג עמהם לעולם"

תוכחות הנביאים אינן באות לייאש את העם ולהפיל את רוחו, אלא לחזקו ולסייע לו לשוב. וכשם שבפרשת התשובה בדברים פרק ל' אומר משה :

"ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך, ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלוהיך שמה, וגו' והביאך ה' אלוהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירישתה, והטיבך והרבך מאבותיך"

כך מסיים עמוס את נבואתו :

"ושבתי את שבות עמי ישראל... ונטעתים על אדמתם, ולא ינתשו עוד מעל אדמתם אשר נתתי להם, אמר ה' אלוהיך"

ונשאלת השאלה: מה חשיבותה של הפטרה זו לפרשת אחרי מות ואו קדושים. לשם כך, עלינו לחזור לפרשת עריות ולנאמר בה על הגויים שעשו ככל תועבותם והושלכו מן הארץ (ויקרא י"ח כ"ד-ל) :

"אל תטמאו בכל אלה, כי בכל אלה נטמאו הגויים אשר אני משלח מפניכם. ותטמא הארץ ואפקד עונה עליה, ותקיא הארץ את יושביה. ושמרתם אתם את חוקותי ואת משפטי ולא תעשו מכל התועבות האלה, האזרח

**פריהם. ונטעתים על אדמתם, ולא ינתשו עוד מעל
אדמתם אשר נתתי להם, אמר ה' אלקיך".**
השוואת פסוקי הסיום הללו לפסוקי הסיום של אחרי
מות המבטאים אזהרה חמורה על מחיר התועבות היא
הנחמה שהפטרה מבשרת לנו.